

NATURA, ORIGINEA ȘI GENEZA DREPTULUI ÎN CONCEPȚIA LUI EUGENIU SPERANȚIA

ION VLĂDUȚ

Jurist, filosof, sociolog, estetician și poet, în calitatea sa de profesor la Oradea, Cluj și Sibiu, Eugeniu Speranția s-a aplecat stăruitor și asupra problemelor sociologiei dreptului. Nu există nici o îndoială că în viziunea sa enciclopedistă asupra dreptului, una dintre cele mai fructuoase abordări a reprezentat-o perspectiva sociologică. Așa după cum aprecia fostul său student, Teodor Tanco, „Prin lucrările tipărite cu diverse tematici, până la părăsirea orașului de pe Criș, Eugeniu Speranția reușise să puncteze (foarte vag încă), în liniile cele mai generale problematica și conținutul noii discipline – *Sociologia dreptului*, într-o măsură pe care nimeni până atunci n-o probase mai rodnic în literatura română de specialitate a dreptului”¹.

Ulterior, ca profesor la Cluj și Sibiu, Eugeniu Speranția va îmbogăți și dezvolta perspectiva sociologică a dreptului. Valoroase elemente sociologico-juridice întâlnim în lucrările sale didactice de sociologie generală, dintre care amintim opera sa fundamentală, apărută, în două volume, sub modestul titlu de *Introducere în sociologie* (vol. I, 1938; vol. II, 1939, reeditată în 1944), dar mai ales în lucrările și studiile sale destinate învățământului juridic sau publicării, precum: *Curs de filosofia dreptului* (1932); *Lecțiuni de enciclopedie juridică cu o introducere istorică în filosofia dreptului* (1936); *Il diritto come mezzo tecnico dello spirito* (1936); *Principii fundamentale de filosofie juridică* (1936), *Une definition du droit* (1939); *Viață, spirit, drept și stat* (1938); *Considérations philosophiques sur la plasticité du Code civil napoléonien* (1940); *Dreptul și convențiunea* (1941); *Droit laïque, droit transcendant et obligativité* (1942); *Vocația de jurist* (1942); *Introducere în filosofia dreptului* (ediția a III-a revăzută și adăugită, 1946).

Deși dispersate, discontinue și cuprinse în lucrări cu tematici diverse, ideile sale de factură sociologico-juridică, s-au caracterizat printr-o mare bogăție și o accentuată notă inedită. De altfel, încă din 1946, bazându-se pe textele speranțiene, Mircea I. Manolescu ajunsese la concluzia că „D-l profesor Eugeniu Speranția studiază în mod special ceea ce numește d-sa: «anticipări ale sociologiei în sistemele de filosofie juridică»” (s.n.)².

¹ Teodor Tanco, *Sociologul Eugeniu Speranția*, Cluj-Napoca, Editura Virtus Romana Rediviva, P.F.I., 1993, p. 111.

² Mircea I. Manolescu, *Teoria și practica dreptului* (Metodologie și sociologie juridică), București, 1946, p. 278.

Aproape o jumătate de secol mai târziu, într-o exegeză asupra operei lui Eugeniu Speranția, Teodor Tanco ajungea la o concluzie asemănătoare, subliniind faptul că, deși sociologul clujean nu apela niciodată noua disciplină cu numele de „sociologia dreptului”, el „o gândea și, într-o formă sau alta, o exprima la cursurile studenților de la facultatea de drept”³.

Astfel de aserțiuni, ca și aprecierile pe care le-am întâlnit în unele manuale de sociologia dreptului, ne-au trezit curiozitatea și interesul pentru creația sociologico-juridică a lui Eugeniu Speranția. În prezentul studiu de sociologia dreptului vom încerca să relevăm câteva dintre contribuțiile mai importante pe care „cel mai mare sociolog clujean din perioada interbelică”, cum îl numea Achim Mișu, și le-a adus la așezarea fundamentelor sociologiei juridice românești.

1. DREPTUL – „REALITATE DE ORDIN SOCIAL”

În explicarea și înțelegerea dreptului, Eugeniu Speranția pornește de la problema socialității, pe care o definește prin „calitatea de a fi social”⁴, și de la aceea a valorilor sociale. El consideră că „tendința socială” există, în mod natural, în fiecare individ uman, care deține, totodată, și mijloacele necesare pentru satisfacerea ei. Sociologul clujean are în vedere faptul că, pentru a fi social, omul dispune de toate căile prin care „conținuturile unei conștiințe individuale pot fi proiectate în alte conștiințe”, căi ce reprezintă „mijlocul primordial al societății omenești”⁵. În aceste condiții, „sociabilitatea și socialitatea” sunt caracteristici inerente ale ființei umane⁶. Astfel că, în concepția sa, „omul este social” prin natura sa, iar „Societatea umană există în mod natural, fără a avea nevoie să fie confecționată, fără a avea nevoie de a fi provocată de vreun demers oarecare”⁷.

Dar, în societatea umană există anumite circumstanțe care împiedică și, de multe ori, chiar amenință afirmarea socialității⁸. Și, Eugeniu Speranția, fidel sociologiei sale axiologice, constată că, în ultimă analiză, circumstanțele care pun în pericol socialitatea derivă din tendința oamenilor de a poseda valori⁹. În concepția speranțiană, ceea ce-l interesează pe om în viața sa este tendința acestuia de a poseda valori, preocuparea lui permanentă de a și le însuși, de a le anexa „eului” său. Astfel încât, pentru Speranția, „Orice interes este tendința posesiunii unei valori”¹⁰. Însă, după opinia sa, valorile pe care oamenii tind să le posede se grupează în două mari categorii, valori pur conceptuale și valori senzoriomotrice („senzoriale”, „empirice” sau „materiale”). „Posesiunea valorilor conceptuale constă în simpla prezență în conștiință a unor conținuturi mintale. Un adevăr

³ Teodor Tanco, *Op. cit.*, p.103.

⁴ Eugeniu Speranția, *Une définition du droit* (Analyse philosophique), în „Analele Facultății de Drept din Cluj”, Fascicola 11 (Tomul I), 1939, p. 35.

⁵ Eugeniu Speranția, *Curs de filosofia dreptului și sociologie*, vol. I, *Lecțiuni de enciclopedie juridică cu o introducere istorică în filosofia dreptului*, Cluj, Tipografia „Cartea Românească”, 1936, p. 25.

⁶ Eugeniu Speranția, *Une définition...*, p. 34.

⁷ *Ibidem*, p. 33.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Eugeniu Speranția, *Curs de filosofia dreptului și sociologie*, vol. I, *Lecțiuni...*, p. 26.

științific, o informație despre un fapt real etc. ... o credință religioasă, iată valori care nu le putem *poseda* decât *mintal* și pe care le numim valori conceptuale”¹¹. „Valorile empirice, senzoriale sau senzoriomotrice sunt cele a căror posesiune interesează simțurile și totodată posibilitățile de acțiune. A *poseda* materialmente un creion – exemplifică autorul – înseamnă a-l deține, *simțindu-l* în mână (sau putându-l simți)... a putea *activa* cu el și asupra lui, când vrei”¹².

Odată precizate cele de mai sus, Eugeniu Speranția susține că, „pe când valorile conceptuale pot fi simultan posedate de oricâte persoane”, întrucât posesiunea conceptuală nu epuizează obiectul lor, valorile senzoriale nu pot fi supuse posesiunii simultane și efective a mai multor persoane, deoarece sunt epuizabile prin caracterul material pe care-l presupune obiectul lor¹³. Tendința oamenilor de a *poseda* valori și, în special, tendința acestora de a-și însuși, mai ales, „din acele valori care sunt urmărite de toți, dar a căror disponibilitate este foarte limitată”, pune în pericol socialitatea¹⁴. „Valorile materiale (consumabile și, deci, de apartenență limitată) sunt obiectul principal și principala cauză a neîncetatei competiții inter-umane”¹⁵. Fungibilitatea lor și faptul că nu se pot preta la o posesiune simultană și nelimitată constituie perpetua amenințare naturală împotriva păcii sociale. Astfel stând lucrurile în ceea ce privește tendința omului spre posesiunea de valori materiale, socialitatea, ca trăsătură inerentă naturii umane, poate fi asigurată numai prin elaborarea și aplicarea de diferite norme privind obținerea, distribuția, conservarea și folosirea acestor valori¹⁶. „Altfel spus – concluzionează Speranția –, universală și periculoasă concurență care împiedică și întârzie progresul spre un maximum de socialitate nu poate fi atenuată decât prin reglementarea posesiunii valorilor materiale și a tuturor acelor care nu sunt de o apartenență nelimitată”¹⁷. Or, această misiune nu poate reveni, în opinia sociologului român, decât dreptului.

Dacă orice valoare ar putea fi obținută fără a aduce prejudicii altuia, evitându-se astfel cauzele unor conflicte, nimic nu ne-ar putea obliga să recurgem la instituirea unei ordini de drept. Dacă între indivizi n-ar exista aceste „pricini de adversitate”, regulile de drept ar fi de-a dreptul inutile; „nevoia naturală de «normațiune» s-ar satisface prin celelalte tipuri de norme sau reguli, aplicate fie în societate pentru intensificarea și captarea sentimentelor, fie în tehnica muncii de producțiune, fie în tehnica descoperirii adevărului, într-o activitate de defensivă în contra primejdiilor naturale etc.”¹⁸. Or, cum astfel de „pricini de adversitate” se nasc din tendința omului de a *poseda* valori materiale, nevoia de a institui dreptul este dată tocmai de „condițiile materiale, organice în care exigența spirituală este constrânsă să fie satisfăcută”¹⁹. De aceea, „Dreptul este destinat să asigure această

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 26-27.

¹³ *Ibidem*, p. 27.

¹⁴ Eugeniu Speranția, *Une définition...*, p. 33.

¹⁵ *Ibidem*, p. 32.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Eugeniu Speranția, *Curs de filosofia dreptului și sociologie*, vol. I, *Lecțiuni...*, p. 25.

¹⁹ Eugeniu Speranția, *Une définition...*, p. 34.

nevoie spirituală de «socialitate», împotriva pericolelor care nasc condițiile materiale de viață²⁰.

Trebuie remarcat faptul că în concepția lui Speranția, dreptul nu creează socialitatea, ci o conservă, asigurând, așa cum se exprimă autorul, „un maximum de socialitate posibilă”²¹. Altfel spus, dreptul nu este creatorul inițial al socialității, ci numai instanța care asigură mișcarea sa expansivă²².

În dreptul tuturor popoarelor, avansate sau primitive, se poate descoperi totdeauna, mai mult sau mai puțin direct exprimată, preocuparea instituțiilor statului de a asigura „socialitatea” și de a garanta solidaritatea generațiilor și comuniunea unanimă a membrilor poporului într-un ansamblu de credințe, aspirații și criterii de apreciere²³.

Existența dreptului, la Eugeniu Speranția, este atât de legată de viața socială și de concepțiile oamenilor, încât, în gândirea speranțiană el reprezintă „o realitate de ordin social și spiritual, ca și limba, ca și credințele (indiferent dacă sunt credințe adevărate sau eronate), ca și literatura, ca și obiceiurile”²⁴. Formulând astfel de aserțiuni asupra dreptului, Eugeniu Speranția nu putea să ajungă la o altă concluzie decât la una profund sociologică, în care afirmă, fără echivoc, faptul că „Dreptul este, negreșit, el însuși, o realitate socială”²⁵.

2. ASPECTE SOCIOLOGICE CU PRIVIRE LA ORIGINEA DREPTULUI

Întrucât, în gândirea speranțiană dreptul reprezintă, așa după cum am văzut, „un aspect al vieții omenești”, originea și evoluția acestuia sunt indisolubil legate de viața societății. Nu există colectivitate socială în care să nu identificăm cel puțin rudimente ale unei organizări juridice. „Nu există nici un popor – scria sociologul clujean – care să fie complet lipsit de norme de tip juridic”²⁶. Abordarea problemelor referitoare la originea dreptului îl conduce pe autor la cercetarea aspectelor legate de „începuturile societății umane”, la presupunerea existenței unui moment în care s-a făcut „trecerea de la o stare a-socială și a-juridică, la starea socială și juridică”²⁷. Conștient de dificultatea unei astfel de acțiuni temerare, Eugeniu Speranția amintește faptul că în acest domeniu „concepțiile cele mai simpliste”, ce „apar în mod natural, spontan, deîndată ce mintea începe să se întrebe”, și aflate la îndemâna oricărei minți, susțin „ipotezele care înfățișează societatea și instituțiile ca un produs analog celor industriale, ca un lucru voit și făcut în mod intenționat”²⁸ (s.n.). În virtutea acestor concepții, tot ce se petrece în societate decurge din voința arbitrară a oamenilor, în primul rând, din voința unor stăpânitori sau a unor legiuitori plini de prestigiu. De aceea, așa cum constata

²⁰ *Ibidem.*

²¹ *Ibidem.*

²² *Ibidem*, p. 39.

²³ *Ibidem*, p. 36.

²⁴ Eugeniu Speranția, *Curs de filosofia dreptului și sociologie*, vol. I, *Lecțiuni...*, p. 9.

²⁵ *Ibidem*, p. 53.

²⁶ *Ibidem.*

²⁷ *Ibidem.*

²⁸ *Ibidem.*

Eugeniu Speranția, „Dreptul unei cetăți sau al unui popor începe, după aceste concepții, de la un Solon, de la un Lycurg, de la un Moise și el părea că ar fi putut să fie radical diferit și chiar opus, dacă voința legiuitorului ar fi fost alta”²⁹. Astfel, problema originii dreptului s-ar reduce la o simplă chestiune de natură istorică.

Depășind o astfel de viziune simplistă asupra originii societății și a instituțiilor ei, Speranția se raliază ipotezei sociologice potrivit căreia „în relațiile sociale intervine și rolul unor factori «naturali», al unor determinări străine de voință, al unor cauze impersonale ce produc automat efecte necesare și inevitabile”³⁰. În definițiile și caracterizările sale anterioare, el arătase, nu o dată, că „Dreptul este în tot cazul un produs *intenționat și raționat*” (s.n.)³¹. Dacă la o primă privire această afirmație speranțiană ne-ar conduce cu gândul la faptul că autorul s-ar întoarce la concepțiile pe care le criticase pentru simplitatea lor, la o analiză mai atentă a textelor sale vom constata că opinia sociologului clujean, aflată în deplin acord cu achizițiile științei sociologice a timpului, este mult diferită. Astfel, așa cum preciza, chiar și „atitudinile de voință ale unei persoane sau ale unei colectivități variază înăuntrul unor limite foarte depărtate între ele, și acele limite sunt trasate de către multiplele circumstanțe de viață, de către numeroși factori precum sunt: natura fizică, particularitățile rasiale, nevoile vieții actuale, condițiile morfologice ale grupului, tradițiile și obiceiurile existente, sentimentele sau pasiunile dominante, credințele și ideologiile curente etc.”³². Întrucât în viziunea sa „existența dreptului este atât de legată de viață și de concepțiile noastre curente”³³, deși o normă juridică este decretată de cineva care a gândit-o, și este apoi acceptată și urmată de colectivitate, atât „inventarea” ei, cât și „acceptarea sau consacarea” acesteia în plan social, nu se produc altfel decât sub influența multiplelor „circumstanțe de viață”³⁴. „Astfel – concluziona Eugeniu Speranția –, caracterul voluntar și rațional al Dreptului nu exclude de fel ci, dimpotrivă, presupune totodată, calitatea sa de fapt natural, sociologic”³⁵, autorul susținându-și concluzia printr-o serie de argumente. În primul rând, reamintește legătura de continuitate dintre moravurile juridice sau cutuma juridică și ordinea de drept propriu-zisă. În al doilea rând, surprinde faptul că „anumite practici uzuale pot deveni «juridice» numai după ce au avut mai întâi conținutul și destinația de altă natură: religioasă, magică etc., adică extrajuridică”³⁶. Mai mult chiar, intrarea lor în uzul tradițional ar fi putut fi precedată de o lungă perioadă de timp, în care aceste practici să fi avut un aspect cu totul confuz și irațional și să fi fost efectul unor conjuncturi străine de orice intenționalitate. „Foarte multe codificări vechi – apreciază Eugeniu Speranția – reprezintă faza aceasta de nebulozitate juridică în care între normele juridice și cele religioase sau culturale nu există o suficientă discriminare”³⁷. Și exemplifică

²⁹ *Ibidem*, p. 54.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, p. 53.

³⁴ *Ibidem*, p. 54.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, p. 54-55.

prin două situații concludente, una din cartea sfântă a vechilor perși (*Zend Avesta*), în care se întâlnesc prescripțiuni cu caracter religios, moral, juridic și ceremonial, alături de prescripțiuni relative la superstiții sau foarte amănunțite sfaturi privitoare la creșterea câinilor etc., iar alta, preluată din vechile noastre *Pravile*, în care, alături de dispozițiuni penale, se află prescripțiuni referitoare la anumite ceremoniale sau date calendaristice³⁸. Astfel de codificări reprezintă, după Speranția, „oglindiri ale fazelor istorice în care Dreptul există rudimentar înglobat în cutumă, insuficient diferențiat de «moravuri»”³⁹.

3. ROLUL SOCIETĂȚII ȘI AL INDIVIDULUI ÎN GENEZA DREPTULUI

Referindu-se la concepțiile unor autori de marcă, ce în decursul timpului au abordat problematica „surselor dreptului”, Eugeniu Speranția recunoaște contribuția de primă importanță pe care Școala istorică a dreptului, în frunte cu Savigny și Puchta, a adus-o în problema originii dreptului, prin tratarea raporturilor dintre drept și cutumă, în concepția căreia „dreptul este prin excelență cutumă, în primul rând cutumă, și în tot cazul e reductibil la cutumă; el este un produs al conștiinței colective”, al „spiritului național”, ce poartă exclusiv pecetea colectivă a poporului și niciodată pe aceea a vreunei individualități. Eugeniu Speranția nu respinge nici teza potrivit căreia, în faza primitivă a vieții unui popor, ordinea juridică este „creațiunea colectivă a masei”, iar încetul cu încetul funcția de legiferare tinde să revină unor organe specializate, cum ar fi legislatorul sau jurisconsultul din dreptul roman, care au misiunea de a continua și perfecționa opera începută de „spiritul național”. Însă, ține să sublinieze faptul că, în opinia lor, pretorul și jurisconsultul, continuă să lucreze și să cizeleze același material tradițional al *Legii celor XII Table*, act normativ ce a reprezentat o concretizare a „spiritului național”. Dar, deși sunt „spirite individuale”, în concepția Școlii istorice a dreptului, ei reprezintă vlăstare ale aceluiași trunchi, crescute din același sol și hrănite din același spirit; ei „reprezintă efectiv același «spirit național», localizat de data aceasta în indivizi, dar păstrând posibilitatea acelorași directive și a acelorași concepții”⁴⁰.

Însă, împotriva punctului de vedere al Școlii istorice a dreptului, în această materie s-au ridicat numeroase obiecții, și una dintre cele mai întemeiate, pe care o invocă și sociologul clujean, este aceea că „transplantarea instituțiilor juridice de la un popor la altul, departe de a fi o anomalie și un rău, se întâlnește în istorie ca un fapt curent și *natural*”⁴¹.

Deși recunoaște meritele Școlii istorice a dreptului, după care „viața socială creează date și concepte, adică diferite conținuturi mintale pe care indivizii izolați nu le-ar fi creat”, că „în cea mai mare parte, intelectul individual este mobilat și orientat prin acțiunea pe care societatea o exercită asupra lui”, că „fără acțiunea

³⁸ *Ibidem*, p. 55.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 56.

⁴¹ *Ibidem*, p. 57.

socială asupra individului nici n-am fi ceea ce suntem, spiritualmente”, că „spiritul individual nu se afirmă și nu se dezvoltă fără acțiunea și iradiațiunea societății, adică a spiritelor înconjurătoare”, autorul român merge mai departe și consideră că „aceste adevăruri nu exclud totuși partea de contribuție și de spontaneitate a individului în complexul sufletesc al «întregului» social”⁴². Făcând apel la o comparație deosebit de sugestivă, Eugeniu Speranția arată că potrivit concepției Școlii istorice, formarea primitivă și colectivă a dreptului (și, desigur, a altor produse populare) s-ar fi produs la fel cum apele unui fluviu ar fi formate direct din picăturile de ploaie de pe o suprafață, astfel încât acel fluviu să fie într-adevăr produsul întregii atmosfere a ținutului. Or, nici un fluviu din lume nu s-a format astfel, ci fiecare pornește de la un izvor al său bine determinat⁴³. În concepția sociologului clujean, „creațiunile colective ale masei” (un cântec, o poezie populară etc.), „oricât ar fi ele de răspândite, oricât ar fi de înrădăcinate, uzitate și conservate în viața colectivă, nu pot să fi apărut de la originea lor din toate capetele deodată. *Sorgintea lor primitivă* (oricât de modestă ar fi, și oricâte modificări succesive s-ar fi depus întru perfecționarea lor) *trebuie să se găsească în scâpărarea creatoare a unei singure conștiințe individuale*”⁴⁴ (s.n.), sau, altfel spus, „trebuie ca cineva să fi gândit, el singur, prin sine și pentru sine, mai întâi”, gluma, cântecul, poezia, regula etc.⁴⁵. Deși aceste „creațiuni colective”, așa cum au dovedit cercetările sociologice, coboară uneori cu zecile de secole în negura timpului, „fiecare – susține Eugeniu Speranția – își află izvorul primitiv într-o conștiință individuală”⁴⁶. Și, autorul dă câteva exemple elocvente de astfel de „creațiuni colective” despre care se presupune că ar fi izvorât din „înțelepciunea colectivă a poporului”, dar care, de fapt, își au originea într-o conștiință individuală. Ele se referă la: adoptarea unei decizii într-o adunare publică, apariția unei melodii populare anonime, apariția proverbelor etc. Eugeniu Speranția nu poate concepe că o melodie populară, spre pildă, ar putea fi compusă de un întreg popor. Dacă s-ar întâmpla așa, am asista, după propria sa exprimare, la „un adevărat miracol”. Astfel de „creații colective”, concluzionează el, sunt de fapt „creațiuni individuale ce se generalizează, se socializează sub ochii noștri, devenind bunuri de domeniul comun”⁴⁷. De aceea, continua profesorul Speranția, „nici una dintre instituțiile stabile, nici unul dintre bunurile spirituale ale omenirii, din câte țin loc în Istorie, nu ia naștere prin reala contribuție sinergetică și simultană a întregii atmosfere spirituale a unui grup”⁴⁸.

Ceea ce se petrece cu toate „creațiile colective” se întâmplă și cu dreptul, la originea căruia se află întotdeauna un „spirit individual”. Referindu-se la „creațiile colective” cu caracter anonim, sociologul clujean arată că ele, chiar dacă „nu mai poartă nici un nume individual precis și sigur”, aceasta nu înseamnă că, astfel, contribuția efectivă a conștiinței individuale a fost anulată; „ea rămâne ca veritabilă

⁴² *Ibidem*, p. 58.

⁴³ *Ibidem*, p. 59.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 58.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 59.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 60.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 59.

sorginte a tuturor creațiilor spirituale ce circulă în mediul social”⁴⁹. „O normă juridică – revenea Speranția în domeniul dreptului – intrată în uzul popular, și figurând între «cutumele» naționale, oricât de anonimă ar fi devenit, trebuie să fi izvorât dintr-o minte de om care s-o fi voit și s-o fi formulat pentru a o împlânta în mințile și inimile celorlalți”⁵⁰. Accentuând asupra cutumelor juridice, autorul consideră că oricât de modest ar fi fost un individ care a formulat pentru prima dată o regulă juridică, acesta a fost „un legiuitor”, chiar dacă, cu timpul, numele său a fost uitat⁵¹. Astfel, în concepția lui Eugeniu Speranția, „originea Dreptului nu poate sta exclusiv în voința sau «conștiința colectivă», el nu poate fi un produs exclusiv natural care să apară numai prin forța lucrurilor, numai din «sufletul național» și pe deasupra voințelor individuale – așa cum susțineau reprezentanții Școlii istorice – ci, *fie cât de puțin* – precizează sociologul român – *orice normă, orice instituție juridică păstrează o urmă, o pecete a minții care a zămislit-o de la început*”⁵² (s.n.).

Analizând cu atenție concepția lui Eugeniu Speranția privind originea dreptului, constatăm că, prin sublinierea rolului conștiinței individuale în geneza normelor juridice, el nu neagă rolul conștiinței colective în crearea dreptului, ci completează această teză cu aceea a contribuției conștiinței individuale. În acest fel se dă o explicație mai completă și mai temeinic ancorată în realitatea vieții sociale, mai apropiată de modul concret, real în care se desfășoară acest proces. Și aceasta pentru că, în „creațiunile lor sociale”, indivizii nu transpun numai „socialul” pe care l-au asimilat, ci și unele particularități sau caracteristici ale lor, care se imprimă ca un fel de „amprentă digitală” sau ca un fel de „marcă a fabricii”, cum se exprimă foarte sugestiv autorul. Și, consecvent concepției sale sociologice, el adaugă faptul că, alături de diversele semne distinctive ale fiecărei personalități, se manifestă *intenționalitatea și raționalitatea* – semne distinctive ale personalității omenești în general, nu ale fiecăreia în parte⁵³.

Privind astfel lucrurile, sociologul clujean consideră că atât teza Școlii istorice, care privește dreptul ca un „produs colectiv”, cât și teza individualistă care concepe dreptul numai ca o „creație individuală”, „sunt din câte o anumită latură întemeiate, adevărul decurgând, însă, din „acomodarea” și „concilierea” lor⁵⁴. Realizând o astfel de conciliere, Eugeniu Speranția consideră în final că „Dreptul e simultan un produs individual și colectiv, ca însăși conștiința omenească în genere. Colectivitatea și individualitatea nu sunt opuse una alteia și nu se exclud reciproc, ci sunt realități *corelative*: nici una nu poate fi afirmată fără cealaltă, ca și partea față cu întregul, ca și centrul unui cerc față cu circumferința sa”⁵⁵.

În concluzie, în concepția lui Eugeniu Speranția, dreptul este „o realitate de ordin social”, simultan „un produs individual și colectiv”, „intenționat și raționat”, dar cu adânci rădăcini în „viața și concepțiile noastre curente”.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 60.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, p. 61.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*.